

КОМУНІКАТИВНО-МОВНІ БАР'ЄРИ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ТЕХНІКИ ЇХ КОРЕКЦІЇ

THE REASONS OF COMMUNICATIVE-LINGUISTIC BARRIERS: OCCURRING AND METHODS OF ITS CORRECTION

Стаття присвячена проблемі комунікативно-мовних бар'єрів, що виникають у процесі навчання та є значною перешкодою для результативного формування комунікативних навичок у студентів та випускників українських вишів під час вивчення іноземної мови. Результативність у засвоєнні норм та правил іноземної мови у процесі навчальної діяльності значною мірою ґрунтується на психологічній готовності студентів засвоювати та застосовувати іноземну мову на практиці, а також на їхній здатності долати культурні стереотипи.

У статті авторка розкриває суть поняття «комунікативно-мовний бар'єр», розглядає та виокремлює причини виникнення психологічного та лінгвістичного бар'єрів, пропонує техніки корекції та подолання комунікативно-мовних бар'єрів, які представляють велику кількість взаємопов'язаних підходів, охоплюючи засоби, що стимулюють, акумулюють, удосконалюють та закріплюють індивідуальні ресурси студентів, сприяють подоланню психологічних бар'єрів під час пізнавальної діяльності.

Наголошується, що для ефективного навчання усного іншомовного мовлення викладачеві не можна недооцінювати роль бар'єра спілкування. Важливо визначити наявність психологічного бар'єра спілкування у студента, розпізнати природу та характер цього бар'єра і, відповідно до цього, вибрати той метод навчання, який прийнятний для цієї чи іншої групи учнів. Загалом технологія подолання психологічних бар'єрів являє собою систему заходів та засобів, що визначають характер педагогічного впливу на психічні сфери індивідуальності студента. Вона містить такі блоки: діагностичний (діагностика рівнів сформованості сфер індивідуальності та мовлених умінь й навичок), цільовий (цілі подолання бар'єрів), змістовий (система завдань, вправ, спеціальні та проблемні ситуації), аналітичний (програма спостереження за діяльністю викладача та моніторинг досягнутих результатів).

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури авторка виділяє певні педагогічні умови (освітнє середовище, що забезпечує можливість здійснення спонтанного мовлення у штучно створених комунікативних ситуаціях) та виокремлює умови діяльності викладача іноземної мови, які спрямовані скоректувати та подолати комунікативно-мовні бар'єри студентів під час вивчення іноземної мови у вищій школі.

Ключові слова: комунікативно-мовний бар'єр, психологічний бар'єр, лінгвістичний

бар'єр, мотивація, комунікативна методика, тривожність.

The article deals with the problem of communicative-linguistic barriers occurring in the educational process and represent a major impediment to the effective development of communication skills of students and graduates of Ukrainian universities in the process of foreign language training. In order to learn the rules and regulations of a foreign language effectively in the process of educational activities is largely based on the student's psychological readiness to learn and apply a foreign language in practice, as well as their ability to overcome cultural stereotypes.

In the article, the author reveals the concept of "communicative-linguistic barrier", considers and allocates the reasons of psychological and linguistic barriers occurring, offers the techniques for correcting and overcoming communicative-linguistic barriers, representing a large number of interrelated approaches, including the means, which encourage, accumulate, improve and consolidate the students' personal resources and provide the overcoming of psychological barriers in the process of cognitive activity.

It is noted, the teacher should not underestimate the role of the communication barrier for effective teaching of foreign language communication. It is important to determine the psychological barrier of communication, to recognize the character and features of this barrier and, accordingly, to choose the training method that is acceptable to all groups of students. Generally, the technology of psychological barriers overcoming is a system of measures and means, determining the character of pedagogical influence on the mental sphere of the student's personality. It contains the following blocks: diagnostic (the diagnostics of development levels of personality and communicative skills), target (the goals of barriers overcoming), content (system of tasks, exercises, special and problem situations) and analytical (monitoring programme of the teacher's activity and close monitoring of outcomes).

Based on the analysis of psychological and pedagogical literature in the present article, the author identifies the certain pedagogical conditions (educational environment, providing the possibility of spontaneous communication in artificially created communicative situations) and determines the conditions of a foreign language teacher's activity, aimed to correct and overcome the communicative-linguistic barriers of students in the training process of a foreign language in a high school.

Key words: communication-language barrier, psychological barrier, linguistic barrier, motivation, communication strategy, anxiety.

УДК 159.9: 81'23

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-2-3>

Денисенко І.І.,

асистент кафедри романо-германської філології та перекладу

Білоцерківського національного аграрного університету

Тарасюк А.М.,

асистент кафедри романо-германської філології та перекладу

Білоцерківського національного аграрного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Сьогодні перед українськими вишами стоїть непросте завдання – знайти адекватні відповіді на виклики часу, які тісно пов'язані із процесами глобалізації, переходу до інформаційного типу цивілізації, а також з інтернаціоналізацією вищої освіти.

Однією з таких відповідей є розвиток підходів до іншомовного навчання, що має стати одним із системоутворюючих елементів сучасної вищої освіти. До майбутніх випускників вишів пред'являються вимоги не тільки вміти використовувати певні лексико-граматичні навички, але й бути здатними здійснювати

снювати комунікацію з носіями мови на високому рівні, отримувати потрібну інформацію з усних та письмових джерел.

Мовою міжнародного спілкування у сфері науки, інновацій і технологій, як відомо, є англійська. На жаль, загальний рівень володіння іноземними мовами нашими фахівцями досить невисокий. Ситуація також ускладнюється багаторічною практикою іншомовного навчання на основі «граматико-перекладного» підходу та досить невпевненим використанням сучасних комунікативних моделей на практиці в українській вищій школі.

Оскільки студентам необхідно не просто опанувати лексико-граматичну базу мови, але й засвоїти комунікативну функцію для ефективного ділового та професійного спілкування, нові програми для навчання іноземної мови у вищій школі сфокусовані на формуванні навичок усного мовлення, а саме говоріння й аудіювання. Без ефективного засвоєння цих компонентів комунікативної компетенції неможливо здійснювати результативну ділову та професійну комунікацію.

Усі вищезгадані питання актуалізують проблематику, яка безпосередньо пов'язана з комунікативно-мовними бар'єрами студентів та випускників українських вишів, а також із діяльністю щодо їх подолання та корекції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Результативність у засвоєнні норм і правил іноземної мови у процесі навчальної активності значною мірою ґрунтується на психологічній готовності студента засвоювати та застосовувати іноземну мову на практиці, а також на здатності долати культурні стереотипи.

У сучасній психологічній науці існує безліч досліджень, які орієнтовані на виявлення індивідуальних психологічних станів студентів (Б. Ананьєв, Р. Сухобська, Р. Вершловський, С. Рубінштейн, А. Брушлинський), які доводять здатність успішної академічної діяльності людини (К. Абульханова, Л. Анциферова, Л. Виготський, А. Бодалєв, А. Маслоу, С. Роджерс, Дж. Франкл); особливості аспекту навчального процесу засвоєння іноземної мови [3].

Мовні бар'єри, які призводять до порушення міжнародної комунікації, стали останнім часом об'єктом дослідження таких сучасних авторів, як Е. Андрієнко, Ю. Атвертер, В. Зимова, А. Леонтьєв, А. Маркова, В. Целуйко, Е. Цуканова. Особливий інтерес для вчених і практиків становлять мовні бар'єри (Т. Вербицька, В. Зимова, О. Леонтович та інші), які є значною перешкодою для результативного формування комунікативних навичок у процесі вивчення іноземних мов. Однак проведений аналіз науково-методичної літератури виявляє, що питання стосовно попередження, корекції та усунення психологічних бар'єрів, пошуку технологій, які б забезпечили ефективне засвоєння іно-

земної мови студентами, на даний момент недостатньо вивчені.

Мета статті – здійснити аналіз проблеми комунікативно-мовних бар'єрів, що виникають у процесі навчання та перешкоджають успішному вивченню студентами іноземної мови у вищій школі, розкрити суть поняття «комунікативно-мовний бар'єр», запропонувати техніки корекції та подолання комунікативно-мовних бар'єрів.

Виклад основного матеріалу. Загалом поняття «бар'єр» означає будь-яку перешкоду або заваду (також і під час комунікаційного процесу) та широко використовується у багатьох галузях наукового знання. Психологічне трактування поняття «бар'єр» акцентує увагу на небажаному характері цього явища, у зв'язку із чим його необхідно зняти, подолати, нівелювати [1, с. 204]. Термін «мовний бар'єр» щодо вивчення іноземної мови розуміється саме у психологічному контексті, як «індивідуальна, суб'єктивна неможливість використовувати набуті знання у процесі говоріння, коли людині з деяких причин важко висловити те, що вона хоче, іноземною мовою за наявності відповідних знань» [2, с. 90].

В. Бернштейн розглядає «мовний бар'єр» як важкі ситуації соціалізації, що проявляються через незнання принципів та норм комунікативного акту, ігнорування культурних особливостей країни мови, що вивчається, несформованість умінь відтворювати спонтанне мовлення, непоінформованість про сам факт наявності складнощів міжкультурної комунікації.

Отже, мовний бар'єр можна визначити як особисту персональну неспроможність студента використати наявні в нього знання та вміння для комунікативної діяльності. Це прояв суб'єктивного характеру, що виявляється в реальній ситуації, демонстрацією якої є негативні емотивні переживання, які пов'язані з нервовим напруженням і блокують взаємодію, оскільки учасник спілкування не показує себе через нездійсненність вираження своїх ідей та думок. Внутрішньою психологічною перешкодою є небажання, боязкість, розгубленість, почуття тривоги та неповноцінності, студент у такому разі не володіє спонтанним мовленням.

Емфатична структура мовного бар'єра полягає в посиленні негативних почуттів і настанов, пов'язаних із завданням. Отже, мовний бар'єр відіграє дестабілізаційну роль – студент замовкає або вважає за краще говорити знайомою мовою. Окрім вищезазначених проблем, у процесі стихійної іншомовної комунікації може виникати страх висловлюватись перед аудиторією, внутрішнє очікування критики й іронії, невпевненість у здійсненні комунікації з більш «просунутим» учасником спілкування та недостатній лексичний запас. Усі ці приклади свідчать про

наявність комунікативно-мовного бар'єра, який виявляється перешкодою для здійснення комунікації різномовних учасників.

Для ефективного навчання усного іншомовного мовлення викладачеві не можна недооцінювати роль бар'єра спілкування. Важливо визначити наявність психологічного бар'єра спілкування у студента, розпізнати природу та характер цього бар'єра і, відповідно до цього, вибрати той метод навчання, який прийнятний для тієї чи іншої групи учнів. Загалом технологія подолання психологічних бар'єрів являє собою систему заходів і засобів, що визначають характер педагогічного впливу на психічні сфери індивідуальності студента. Вона містить такі блоки: діагностичний (діагностика рівнів сформованості сфер індивідуальності та мовних умінь і навичок), цільовий (цілі подолання бар'єрів), змістовий (система завдань, вправ, спеціальні та проблемні ситуації), аналітичний (програма спостереження за діяльністю викладача і моніторинг досягнутих результатів).

Учені та практики, які вивчають проблему виникнення та подолання негативних психологічних станів студентів у процесі вивчення іноземної мови, насамперед виділяють лінгвістичний і психологічний бар'єри.

Причини виникнення лінгвістичного бар'єра ґрунтуються на недостатньому знанні теоретичних, граматичних, а також лексичних норм мови, що вивчається студентами. Сюди можна віднести недостатній словниковий запас і невміння розпізнавати контекстуальні значення слів, неправильне тлумачення іншомовних лексичних одиниць через специфіку морфологічної форми. Лексичним бар'єром можуть бути прислів'я і приказки, які не можна перекладати буквально, оскільки вони мають свої еквіваленти в мові, що вивчається. Лінгвістичні труднощі можуть виникнути внаслідок недостатньої базової операційної бази, яка включає граматику і навички сприйняття мови на слух [1, с. 90].

Розглядаючи психологічний бар'єр, необхідно зазначити, що вивчення іноземної мови безпосередньо пов'язане з розумом та інтелектуальною активністю студента. Освітня діяльність базується на психологічному й особистісному потенціалі. Психологічний бар'єр – це поняття багатогранне і, у свою чергу, включає когнітивний, емоційний, операційний і мотиваційний види бар'єрів. В основі психологічного бар'єра лежать насамперед страхи, які безпосередньо пов'язані з особливостями характеру, низьким рівнем емоційної рівноваги й почуттям неповноцінності, сором'язливістю. Також серед причин виникнення психологічного бар'єра можуть бути негативний попередній досвід вивчення іноземних мов і недостатня мотивація. З огляду на все вищезазначене, можна визначити причину виникнення мовного бар'єра в наявності сильної суб'єктивної та репрезентативної тривож-

ності, через внутрішню скутість і напругу, страх висловлювати свої думки неправильно.

Комплекс психологічних умов, необхідних для ефективного подолання психологічних бар'єрів, що виникають у процесі вивчення іноземної мови у студентів вищої школи, містить:

- активізацію пізнавальної та практичної діяльності на основі виявлених інтересів, схильностей, здібностей студентів;
- прояв рефлексії як чинника успішності в навчанні;
- організацію соціального партнерства у виші, подолання дискомфорту стану на заняттях з іноземної мови.

Компетентний викладач, який знає функції психологічного бар'єра, може використовувати їх у розвивальних цілях. Зазвичай студент не усвідомлює наявність у себе тих чи інших здібностей і навичок, але за певних життєвих ситуацій здібності особистості можуть розкритися в навчальному процесі. Психологічний бар'єр найчастіше виникає через розбіжності вимог програми вищої школи та рівня психологічної підготовки студента, його невміння вирішувати свої навчальні завдання. Успішність студента в академічній діяльності залежить від його ставлення до навчання, від мотивів, які лежать в основі навчальної активності, і бар'єрів, які заважають не тільки якісному засвоєнню знань, але й особистісному розвитку студентів.

Техніки подолання комунікативно-мовних бар'єрів під час вивчення іноземної мови у вищій школі являють собою велику кількість взаємопов'язаних підходів, які представляють засоби, що стимулюють, акумулюють, удосконалюють і закріплюють індивідуальні ресурси студентів, сприяють корекції та подоланню психологічних бар'єрів під час пізнавальної діяльності.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури можна виділити такі умови для зняття психологічних бар'єрів:

1. Розуміння й усвідомлення студентами персональних позитивних когнітивних можливостей і здібностей до вивчення іноземної мови.
2. Подолання студентами емоційної ситуативної тривожності, яка проявляється передусім у нервово-психічному стані та почутті страху.
3. Необхідно створювати умови для підвищення мотиваційної складової частини, а саме підвищення самооцінки у процесі вивчення іноземної мови, тобто мобілізації внутрішніх ресурсів [4, с. 554].

Мотивація дуже важлива, бажання говорити, бажання спілкуватися, бажання висловлювати свої ідеї є ключовим моментом для того, щоб студент мав змогу спокійно говорити іноземною мовою й не відчувати жодного комунікативно-мовного бар'єра. На занятті з іноземної мови необхідно створювати такі комунікативні ситуації, які будуть цікаві студенту. Особливо це важливо

під час вивчення іноземної мови для спеціальних цілей: викладач повинен дуже добре розбиратися у специфіці діяльності своїх студентів. Також необхідно емоційно впливати, апелювати до емоцій, до почуттів студентів, створювати такі комунікаційні ситуації, у яких їм захочеться висловлювати свою думку, погоджуватись чи не погоджуватись, посперечатися. Коли на занятті викладач залучає емоційний фон, студенти починають висловлюватись спонтанно: вони забувають, що говорять іноземною мовою. Для студентів першорядної важливості набуває сама мета спілкування, мета висловити якусь ідею, а не засоби, за допомогою яких можна висловити ту чи іншу думку або вирішити те чи інше комунікативне завдання під час вивчення іноземної мови.

Усунення та корекція комунікативно-мовного бар'єра студентів може відбуватися за певних педагогічних умов. Під педагогічними умовами ми розуміємо освітнє середовище, що забезпечує можливість здійснення спонтанного мовлення у штучно створених комунікативних ситуаціях [6, с. 67–68].

Зазначені педагогічні умови допомагають студентів подолати труднощі під час здійснення комунікаційного акту іноземною мовою: створення проблемних мовних ситуацій на занятті, які безпосередньо пов'язані із професійними завданнями, що розв'язуються на основі застосування активних методів навчання; використання комп'ютера й інформаційної мережі Інтернет; забезпечення адекватної психологічної атмосфери тощо. Ефективним засобом подолання комунікативно-мовного бар'єра є, звичайно, безпосереднє спілкування з носіями мови. Але оскільки не в кожного є можливість працювати з носіями мови, то необхідно шукати інші засоби.

Серед безлічі наукових методів навчання найбільш ефективна комунікативна методика, концепція якої полягає у проведенні занять тільки мовою, що вивчається. Це забезпечує максимальне занурення в мовленнєве середовище. Комунікативний метод – це також безпосереднє спілкування за умови мінімального звернення до рідної мови. Тут важливо забезпечити відсутність механічно відтворюваних вправ, замість яких слід використовувати на занятті ігрові ситуації, завдання на пошук помилок, порівняння і зіставлення, які залучають не тільки пам'ять, але і логіку, уміння мислити аналітично й образно.

Так само для усунення комунікативно-мовного бар'єра необхідно використовувати інноваційні ігрові технології, до яких належить метод Case Study, заснований на навчанні копіювати реальні комунікативні ситуації, які стимулюють обговорення та пошук вирішення проблеми, що пропонується викладачем. Також ефективними можуть бути такі види діяльності: бесіди, дис-

кусії, монологи, презентації, мозкова атака (або мозковий штурм), синектика, ділові ігри, груповий психотренінг, ведення мовного портфоліо, метод розв'язання завдань і метод аналізу конкретних прикладів [2, с. 205].

Велике значення має важливість знаходження психологічного підходу до скромних і психологічно затиснутим студентів, для яких вираз своїх думок становить значну проблему. Викладачам треба надавати таким учням стимул висловлювати свою думку з метою запобігання втрати їхньої зацікавленості до вивчення іноземної мови. Щоби подолати комунікативно-мовний бар'єр, який виникає із цієї причини, необхідно створити такі умови на заняттях іноземної мови, за яких студент відчував би себе комфортно, розкриваючи потенційні внутрішні можливості. Викладачеві потрібно намагатися проводити заняття так, щоби студенти психологічно розслаблялися та говорили спонтанно на ту чи іншу тему. За дотримання вищезгаданих умов та застосування особистісно орієнтованого підходу частина проблем, що спричиняють комунікативно-мовний бар'єр, буде вирішена. Деякі дослідники проблеми виникнення комунікативно-мовного бар'єра у студентів наголошують, що страх припуститися помилки під час комунікаційного процесу, можливо, розвивається через неправильне навчання або неправильно створені умови навчання іноземної мови. Викладачеві варто максимально враховувати психологічні особливості кожного студента під час виправлення помилок для подолання страху перед помилками. Деякі помилки можуть виправлятися у процесі мовлення, інші помилки треба виправляти тільки після того, як студент закінчив своє висловлювання.

Отже, вищезгаданий матеріал дозволяє виділити такі умови діяльності викладача іноземної мови, які допомагають студентам подолати комунікативно-мовні бар'єри:

1. Викладачеві слід намагатися створювати ситуації успіху, які мотивують студентів повністю залучитися до процесу навчання іноземної мови.
2. Взаємодія викладача зі студентами має здійснюватися на основі довіри, взаємоповаги; прагнення студентів засвоїти засоби управління негативними емоціями.
3. Викладач повинен передусім зважати на інтереси студентів, коли він вибирає теми доповідей, презентацій і рефератів.
4. Викладачеві варто заохочувати студентів брати участь у різних творчих проєктах і проводити детальний розбір цих проєктів.
5. З урахуванням розвитку різних видів мовленнєвої діяльності (читання, письмо, мовлення, аудіювання) особливу увагу викладач має приділяти найскладнішим з погляду подолання комунікативно-мовних бар'єрів сприйняття іноземної мови

на слух (аудіювання) та виступам перед аудиторією (говоріння).

6. Викладач повинен враховувати темп роботи й індивідуальні характеристики студентів.

7. У процесі навчання викладачеві варто створювати проблемні ситуації та проводити заняття у формі дискусій, використовувати на занятті такі вправи: тренувальні, конструктивні, на засвоєння граматичного матеріалу, вправи на розвиток монологічної та діалогічної мови, на формування навичок писемного мовлення, вміння вести дискусію й інші.

8. Викладачеві варто організовувати практичні заняття таким чином, щоби студенти збагачували свої іншомовні знання і водночас розвивали здатність рефлексувати, актуалізували власні мотиви й інтереси, знаходили вектори реалізації знань, що одержали, у майбутній професійній діяльності.

9. Викладачеві необхідно мотивувати студентів балами за самостійне вивчення додаткового матеріалу, виконання завдань підвищеної складності, власні висновки до доповідей, презентацій.

Висновки. Отже, феномен «комунікативно-мовний бар'єр» та механізми його виникнення набуває все більшої важливості як предмет вивчення на всіх стадіях навчання студентів. Подолання психологічних бар'єрів – це насамперед внутрішня робота самого студента, що пов'язана з мобілізацією внутрішніх ресурсів, а також створення викладачем іноземної мови умов, що спри-

ють корекції та повному усуненню комунікативно-мовних бар'єрів.

Готуючись до заняття, викладачеві необхідно не тільки ретельно оцінювати лінгвістичний матеріал, який використовується у процесі навчання, але і враховувати психологічний аспект, який передбачає адекватний емоційний настрій студентів. Лише за врахування всіх чинників можливе коригування й ефективне подолання комунікативно-мовного бар'єра студентами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фирсова И. Языковой барьер при обучении иностранному языку. *Вестник Финансового университета. Гуманитарные науки.* Москва, 2013. № 1. С. 89–92
2. Харитоновна Е. Типы межкультурных барьеров и их языковое выражение. *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета.* 2011. № 2. С. 203–209.
3. Чаплина Е. Стратегии преодоления психологических барьеров у студентов при изучении иностранного языка : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Курск, 2006. 21 с.
4. Barte J. Defences, Psychological. *Encyclopedia of counseling.* 2008. Vol. 1. P. 554–556.
5. Luring J. Rethinking social identity theory in international encounters: language use as a negotiated object for identity making. *International Journal of Cross Cultural Management.* 2008. Vol. 8. P. 343.
6. Littlewood W. *Foreign and Second Language Learning.* Cambridge : Cambridge University Press, 1984. 122 p.